

49). Hem Kur'an okuyucusu hem Kur'an muallimi kimliğiyle Küfeliler Hamza'dan sonra Kisâî'nin kuraatini benimsemiş ve bu kuraatin etkinliği bölgede V. (XI.) yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir (Enderâbî, s. 119). Kisâî kuraati, özellikle İbn Mücâhid'in yedili sisteminden önce Halife Me'mûn zamanında yapılan seçimlerde yedinci imam olarak yerini almıştır (Mekki b. Ebû Tâlib, s. 39; Ebû Şâme, s. 154). Ancak İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'sında yer aldktan sonra Şam bölgesinde de yaygın şekilde okunmuş, Mısır'da aynı sistem içinde kabul görmüştür (Makdisî, s. 180, 202). Onun kuraatinin bazı özellikleri şöyledir: 1. Sonunda tâ-i te'nîs bulunan kelimeler üzerinde vakfederken bazı şartlarla "tâ"dan önceki harfi imâle ile okur: نعمة، غشاوة، موسى، الهدى، الفتقى gibi kelimelerde de imâle yapar. 3. هو ve هي zamirlerinden önce lâm, fâ ve vâv harflerinden biri bulunduğu zamirdeki hâ harfini sükûn ile okur: وهو، وهى، وهو، وهى، وهو، وهى. 4. المخصنات-مخصنات takî "sâd"ı ve البيوت-البيوت kelimesindeki "bâ"yı kesre ile okur. 5. نيم kelimesini okurken ayn harfini kesre verir: نيم.

Nahivde senedi sahih olmak şartıyla âhâd haberleri kullanan Kisâî, fesahatlerine güvendiği Arap kabilelerinin kullanımını şâz da olsa tercih etmekte sakınca görmemiş, dilde kurallaştırma yerine kullanıma önem vermiştir. Şâz örnekleri ezberlemekle yetinen ve onlara kıyas uygulamayan Basra nahivcilerinin aksine kıyas yoluna gitmiş, dildeki buna benzer farklı yaklaşımlarıyla Kûfe nahiv mektebinin kurucusu sayılmıştır.

Kisâî'nin ilmî kişiliği üzerinde çelişkili değerlendirmeler yapılmıştır. İmam Şâfiî, nahivde derinleşmek isteyenlerin Kisâî'ye muhtaç olduğunu söylemiş, İbnü'l-Enbârî onu nahiv ilmine devrinde en çok vukufu olan, garîb kelimeleri ve Kur'an ilmini en iyi bilen âlim olarak nitelemiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 132). Sa'leb de kendisini zamanında rivayeti en çok ve ilmî birikimi en geniş âlim diye tanımlar. Ancak Ebû Hâtîm er-Râzî, Kisâî'nin şöhretini halifelere yakınlığıyla ilişkilendirerek açıklamış, ilminin temelsiz olduğunu ileri sürmüştür (Ebû't-Tayyib el-Lugavî, s. 74). Ayrıca Ebû Amr b. Alâ ve Yunus b. Habîb'den sahih bilgiler edinmekle birlikte Bağdat'a gittikten sonra Araplar'dan öğrendiği yanlış unsurlarla bunları karıştırdığı ve dili bozduğu söylenmiştir (İbnü'l-Kiftî, II, 274). Kisâî'nin ahlâkı üzerindeki değerlendirmeler de farklıdır.

Ahmed b. Hâris el-Hazzâz onun cömert kişiliğine ve güzel ahlâkına işaret eden talebesi Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, çağdaş olan âlimler arasında sıkça görülen türden olması muhtemel bir anlayışla onun bazı ahlâkî zaafalarının bulunduğunu ileri sürmüştür (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIII, 191). Gerek ilmî gerekse ahlâkî kişiliği üzerinde yapılan bu değerlendirmelere onun tenkitçi ve cedelci karakterinin sebep olduğunu düşünmek mümkündür.

Eserleri. 1. *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (el-Müteşâbih fi'l-Kur'ân, *Müştebihâtü'l-Kur'âni'l-âzîm*). Kur'an'daki lafzî benzerliklerle ilgili olup Sabîh et-Temîmî'nin tahkiyle neşredilmiş (Trablus 1402/1982), üzerinde Mennâ b. Muhammed Sa'd el-Kurnî tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1406, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye). 2. *Mâ telhanü fihî'l-âvâm*. Carl Brockelmann'ın yayımladığı eseri (ZA, sy. 13 [1898], s. 31-46) daha sonra *Selâşü resâ'il* içinde ikinci risale olarak Abdülazîz el-Meymenî er-Râckûfî neşretmiş (Kahire 1344, 1387), ayrıca Ramazan et-Tevvâb'ın tahkiyle ve *Mâ telhanü fihî'l-âvâm* adıyla basılmıştır (Kahire 1403/1982). 3. *el-Bed'ü fi kışaşî'l-enbiyâ* '*aleyhimü's-selâm*. Tunus'ta üç nüshası bulunan eser (el-Mektebetü'l-vatanîyye, nr. 602, 806; Mecâmî, nr. 434/1) I. Eisenberg tarafından yayımlanmıştır (Kirchhain 1903). 4. *Ta'likât 'alâ sıyâgî't-talâk fi beyt mine's-şî'r* (British Museum, Or., Mecmua, nr. 3102, vr. 70^b-71^a). 5. *Kırâ'atü'l-Kisâî*. Fotokopi halindeki bir nüshası Câmîatü' Ümmî'l-kurâ'da bulunmaktadır (Merkezü'l-bahsî'l-ilmî, nr. 829).

Kisâî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Âşâr fi'l-kurâ'ât*, *Eczâ'ü'l-Kur'ân*, *Eş'ârü'l-mu'âyât ve tarâ'ikuhâ*, *el-Hâ'âtü'l-mekniyyü bihâ fi'l-Kur'ân*, *İhtilâfü'l-aded*, *İhtilâfü meşâhifi ehli'l-Medîne ve ehli'l-Kûfe ve ehli'l-Başra*, *Kitâbü'l-Aded*, *Kitâbü'l-Hicâ*, *Kitâbü'l-Hudûd fi'n-nağv*, *Kitâbü'l-Hurûf*, *Kitâbü'l-Kurâ'ât*, *Kitâbü'l-Meşâdir*, *Me'âni'l-Kur'ân*, *Mağtû'u'l-Kur'ân ve mevşûlüh*, *Muhtaşar fi'n-nağv*, *en-Nevâdirü'l-kebîr*, *en-Nevâdirü'l-evsaf*, *en-Nevâdirü'l-aşgar*.

İbrahim Tanç *Al-Kisâ'i Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, Dil ve Gramerle İlgili Görüşleri* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1993, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Paul Brönnle, "Ali İbn Hamza and His Criticism on Famous Arabic Philologists" başlığını taşıyan tebliğinde Kisâî'nin meşhur Arap dilcilerine yö-

nelittiği eleştirileri ele almıştır (*Actes du 12^e Congres international des orientalistes* [1899], III/2, s. 5-32). Kisâî'nin kuraati, kuraat-i seb'a ve kuraat-i aşereye dair eserlerde yer almasının yanında müstakil çalışmalarına da konu olmuştur (bu eserlerden bazıları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 96, 242, 447; II, 491, 634, 656, 683, 695; Muhammed b. Ömer b. Sâlim, I, 268).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 268; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 545; İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhif* (nşr. A. Jeffery), Kahire 1354/1936, s. 48-49; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 78-79, 98; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nağviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1375/1955, s. 74-75; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 180, 202; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 147-149, 174, 179, 297-299, 718, 725-726; Mekki b. Ebû Tâlib, *el-İbâne* (nşr. Muhyiddin Ramazan), Dimaşk 1399/1979, s. 28, 38, 39; Enderâbî, *Kırâ'atü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfin bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrin* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 119-133; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ' fi'l-kurâ'âti's-seb'a* (nşr. Abdülmeccid Katâmîş), Dimaşk 1403, I, 138-148; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 403-415; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIII, 167-203; a.m.lf., *Mu'cemü'l-büldân*, I, 162, 316; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvâit*, II, 256-274; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Ankara 1406/1986, s. 154; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 457-458; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 131-134; a.m.lf., *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), I, 296-305; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, I, 535-540; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1730; Rieu, *Catalogue of the Arabic Manuscripts*, s. 756; Brockelmann, *GAL*, I, 117-118; *Suppl.*, I, 177; *el-Fihrisü's-şâmil*: '*Ulümü'l-Kur'ân*, *mağtû'tâtü'l-kurâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, I, 96, 242, 447; II, 491, 634, 656, 683, 695; *el-Fihrisü's-şâmil*: '*Ulümü'l-Kur'ân*, *mağtû'tâtü'l-tefsir ve 'ulümüh*, Amman 1989, I, 20; Muhammed b. Ömer b. Sâlim, *el-Kurâ'ât ve eşeruhâ fi'l-tefsir ve'l-aşkâm*, Riyad 1417/1996, I, 268; Abdurrahman M. İsmâil, "el-İmâmü'l-Kisâî ve ârâ'ühü fi'n-nağv", *Buğûs Külliyyeti'l-lugati'l-Arabiyye*, II/2, Mekte 1404-1405, s. 425-452; Moh. Ben Cheneb, "Kisâî", *IA*, VI, 824; R. Sellheim, "al-Kisâ'i", *EI²* (İng.), V, 174-175.

TAYYAR ALTIKULAÇ

KİSÂİ-Yİ MERVEZİ

(كسانی مروزی)

(ö. 391/1001 [?])

İranlı şair.

Merv'de doğdu. Hayatının bir kısmını orada geçirdi. Bütün kaynaklarda Hakîm lakabıyla anılan Kisâî'nin Ebû'l-Hasan olan künyesine daha sonraki eserlerde (Hidâyet, I, 482) Ebû İshak da eklenmiştir. "Abâ veya elbise diken" mânasındaki

Kisâi mahlasını zühd hırkası giyip dervişlik külâhı taşıdığı için aldığı söylenirse de terzilik yaptığı veya ailesi o adla anıldığı için bu mahlası almış olması da muhtemeldir. Kisâi bir şiirinde yaşlılıktan şikâyet ederken 26 Şevval 341'de (16 Mart 953) doğduğunu, bu şiiri yazdığı sırada elli yaşında olduğunu söyler. Bir başka şiirinden de onun 391 (1001) yılında veya ondan kısa bir süre sonra ölmüş olabileceği sonucunu çıkarılabilir. Kisâi hakkında bilgi veren kaynaklarda onun Sâmânîler devrinin sonlarına doğru Sâmânî veziri Bel'amî ailesinin hizmetine girdiği, onlardan himaye gördüğü, Sâmânîler'in yıkılışından sonra Gazneliler'in sarayında yaşadığı kaydedilmektedir. Bundan dolayı Avfî kendisini Âl-i Sebük Tegin şairlerinden sayar. Kisâi'nin Gazneli Sultan Mahmud için söylediği methiye Avfî'nin *Lübâbü'l-elbâb* adlı eserinde nakledilmiştir.

Kisâi'nin VI. (XII.) yüzyıla kadar mevcut olduğu bilinen divanı daha sonra kaybolmuştur. Bugün elde bulunan şiirleri tezkiireler, edebiyat ve lugat kitaplarından derlenmiştir. 392 beyitten ibaret bu şiirler geniş bir incelemeyle birlikte Mehdi-i Dirâşân tarafından *Eş'âr-ı Hakîm Kisâi-yi Mervezi ve Tahkîk der Zindegân ve Âşâr-ı û* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1364 hş./1985).

Kisâi, daha yaşadığı devirden itibaren dinî ve ahlâkî şiirlerin öncüsü olarak büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Onu dinî konuları işleyen şairlerin önde gelenleri arasında sayan Avfî, Ehl-i beyt hakkındaki manzum menkıbelerini nakletmiştir. İsmâîlî şairi Nâsır-ı Hüsrev de vaaz ve nasihat türünde birkaç kasidesinin sonunda Kisâi'nin adını anmış, onun dinî konudaki kasidelerinin kendisinininkinden üstün olduğunu söylemiştir. Kazvîni, VI. (XII.) yüzyılın ortalarına doğru yazdığı Şîa büyüklelerinin hal tercümesine dair *Kitâbü'n-Nakz*'ında Kisâi'yi Şîi şairleri arasında anmıştır. Kisâi'nin dinî şiirleri sanat ve süsten arınmış, yalın ve kolay anlaşılır niteliktedir. Geniş bir hayal gücünün ürünü olan din dışı şiirlerindeki tabiat tasvirleri çok güzeldir. Bu tür şiirlerinde şekilden çok renkleri ön plana çıkarmış, âdeta sözlerle resim yapmıştır. Kisâi'nin bazı şiirleri başka şairlerin şiirlerine karışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'r-Reşid Abdülcelîl-i Kazvîni, *Kitâbü'n-Nakz* (nşr. Seyyid Celâleddin Hüseyin Urmevî), Tahran 1331 hş., s. 252, 628; Râdûyânî, *Tercümânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 13, 22, 46, 47, 104; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle*, Tahran 1956, s. 89-97; Emin Ahmed-i Râzî,

Heft İklîm, Tahran 1340 hş./1961, II, 7-9; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, Tahran 1295, I, 482-485; Mehdi-i Dirâşân, *Eş'âr-ı Hakîm Kisâi-yi Mervezi ve Tahkîk der Zindegân ve Âşâr-ı û*, Tahran 1364 hş./1985; M. Emin Riyâhî, *Kisâi-yi Mervezi, Zindegî, Endîşe ve Şi'r-i û*, Tahran 1367 hş./1988; Ca'fer Şiâr, *Güzide-i Eş'âr-ı Kisâi*, Tahran 1366 hş./1987; Tefvîk Hâşimpûr-i Sübhânî, *Ferrûhi-yi Sîstân ve Kisâi-yi Mervezi*, Tahran 1368 hş./1989; Bediüzzaman Fûrûzanfer, "Kisâi-yi Mervezi", *Armağan*, I, Tahran 1309 hş./1930, s. 27-34; Abbas İkbâl, "Kisâi-yi Mervezi", *İrânşehr*, I, Berlin 1340, s. 337-341; Ali Kavim, "Kisâi-yi Mervezi", *Armağan*, XXIV (1328 hş./1949), s. 241-251; J. H. Kramers, "Kisâi", *IA*, VI, 824-825; a.mlf. - [J. T. P. De Bruijn], "Kisâi", *EP* (Fr.), V, 172-173.

MÜRSEL ÖZTÜRK

KISRÂ

(كسرى)

Araplar'ın Sâsânî hükümdarları için kullandıkları unvan.

Sâsânî kral isimlerinden Hüsrev'in Sür-yânice'de aldığı Kesrô (Kösrô) şekinden Arapçalaştırılmış ve "Sâsânî hükümdarı" mânasında cins ismi / unvan olarak kullanılmıştır; ayrıca bu kelimeyle "âl-i kistrâ, arz-ı kistrâ, Medâin-i kistrâ, eyvân-ı kistrâ, tâk-ı kistrâ" tamlamalarının yapıldığı görülür. Kisrevî, kistrî, kisrevânî sıfatları da "kistrâyâ ait veya onunla ilgili" anlamında kaliteli kumaş vb. için kullanılmıştır; Hz. Peygamber'in kisrevânî bir cübbesinin bulunduğu rivayet edilir (Müslim, "Libâs", 10).

Gassânîler ve Kuzevbatı Arabistan halkı kayseri (Bizans imparatoru), Lahmîler ve Kuzevdoğu Arabistan halkı da kistrâyî en büyük hükümdar olarak kabul ediyorlardı. Resûl-i Ekrem'in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf'ın kayserden ticarî imtiyazlar elde etmesine karşılık kardeşi Nevfel de İran'a giderek kistrâdan benzeri imtiyazlar almıştı (İbn Sa'd, I, 75, 78; İbn Habîb, s. 41-45; Taberî, *Târîh*, II, 252). İslâm'ın Mekke dönemi yıllarında Bizans-Sâsânî savaşları sırasında müşrikler ateşperest kistrânın, müslümanlar ise Ehl-i kitap kayserin tarafını tutmuşlardı (er-Rûm 30/1-5; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 15-21). Kistrâ şair ve edipler arasında da büyük gücü, zenginliği ve görkemli hayatıyla kaysere eş tutulmuş, gerek Câhiliye gerekse İslâm şiirinde her zaman onunla birlikte güç ve servet sembolü sayılmıştır. Çeşitli kaynaklarda kistrânın tâci, tahtı, hazinesi, kılıcı, zırhı, sarayının halı, mobilya ve eşyası lüks ve ihtişam unsurları olarak tasvir edilmiştir. Öte yandan kayserle kistrânın

bu hayatlarına karşılık Hz. Peygamber'in sade hayatına dikkat çekilmiştir. Hz. Ömer'in, üzerinde uyuduğu hasırın izi yüzüne çıkmış olan Resûl-i Ekrem'in bu sade hayatını kistrâ ve kayserin lüks hayatlarıyla karşılaştırdığı nakledilir (Buhârî, "Tefsîr", 66/2; İbn Mâce, "Zühd", 11). Hz. Peygamber insanları İslâm'a çağırırken onlara kayser ve kistrânın hazinelerini vad etmiş ve bu hazinelerin bir gün müslümanlar tarafından Allah yolunda harcanacağını bildirmiştir (Buhârî, "Farzû'l-İhumus", 8, "Eymân", 3, "Cihâd", 157; Müslim, "Fiten", 75; Vâkıdî, II, 460). Diğer bir rivayet, kistrânın Beytülebyaz denilen muhteşem sarayının ve hazinelerinin müslümanların eline geçeceği şeklindedir (*Müsned*, V, 86, 88, 89; Müslim, "Fiten", 78, "İmâre", 10).

Hudeybiye Antlaşması müzakereleri sırasında Kureyş elçisi olarak Resûl-i Ekrem'e gelen Urve b. Mes'ûd'un geri döndükten sonra Mekke ileri gelenlerine, "Birçok krala, kaysere, kistrâyâ ve necâşfiye (Habeş hükümdarı) elçi gittim; fakat Muhammed kadar saygı görenine rastlamadım" dediği kaydedilir (Buhârî, "Şurûr", 15; İbn Hişâm, III, 314; Taberî, *Târîh*, II, 627). Hz. Peygamber, dönemin bazı devlet başkanlarına İslâm'a davet mektupları gönderdiği sırada (7/628) II. Hüsrev Pervîz'e de Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî ile bir mektup göndermiş, onun elçiye hakarete bulunarak mektubu yırtması üzerine kistrânın mülkünün paramparça olması için beddua etmiştir. Daha sonra II. Pervîz'in isteğiyle San'a Valisi Bâzân'ın gönderdiği elçileri güler yüzle karşılayan Resûl-i Ekrem onları İslâm'a davet etmiş, bu arada kistrânın o gece oğlu tarafından öldürüldüğünü haber vermiştir. Elçilerin durumu kendisine anlatmasından sonra haberin doğru olduğunu öğrenen Bâzân İslâmiyet'i kabul etmiş ve Hz. Peygamber tarafından valilik görevinde bırakılmıştır. Sâsânî kistrâları içerisinde en çok meşhur olan Enûşirvân klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarına konu olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ksr" md.; *Müsned*, V, 86, 88, 89; Buhârî, "Tefsîr", 66/2, "Farzû'l-İhumus", 8, "Şurûr", 15, "Eymân", 3, "Cihâd", 157; Müslim, "Fiten", 75, 78, "İmâre", 10, "Libâs", 10; İbn Mâce, "Zühd", 11; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 460; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 69; II, 522; III, 222, 314; IV, 607; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 75, 78; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 41-45; İbn Kuteybe, *Üyûnü'l-ahbâr*, I, 52, 156, 314, 359; II, 371; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 94, 98, 139-140, 147, 166-167, 172, 176, 252, 569, 572, 627, 654-656; III,